
Magdalena Koziak-Podsiadło
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0003-0523-4853

Edytorskie inicjatywy
Anny Gramatyki-Ostrowskiej (1882–1958).
Rozwój grafiki wydawniczej w Polsce

Wprowadzenie

Na przełomie XIX i XX w. idea książki jako dzieła totalnego – *Gesamtkunstwerk*¹ – zyskała szczególnie silny wyraz w środowiskach artystycznych Anglii, Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Koncepcja ta zaczęła oddziaływać także na ziemiach polskich, gdzie coraz wyraźniej zaznaczała się potrzeba całościowego myślenia o książce jako obiekcie estetycznym i nośniku wartości kulturowych. Wzrost zainteresowania typografią, ilustracją, szatą graficzną i introligatorstwem wynikał nie tylko z rozwoju rynku wydawniczego, lecz także z idei integracji sztuk oraz z potrzeby ugruntowania narodowej tożsamości poprzez formy wizualne. Książka przestaje być wyłącznie narzędziem edukacji – staje się również przedmiotem artystycznym, świadomie kształtowanym w duchu epoki. Do grona polskich autorów, którzy podjęli się pogłębionej analizy teoretycznej tego zagadnienia, należą Stanisław Lam², Karol Homolacs³ oraz Bonawentura Lenart⁴.

¹ Zob. A.V. Munch, *The Gesamtkunstwerk in Design and Architecture: From Bayreuth to Bauhaus*, Aarhus University Press, 2021.

² S. Lam, *Książka wytworna. Rzecz o estetyce druku*, Warszawa 1922.

³ K. Homolacs, *Kilka uwag ogólnych o książce*, Kraków 1925.

⁴ B. Lenart, *Piękna książka jako zespół czynników materialnych, papieru, czcionek, ilustracji światłokowych, druku i oprawy*, Wilno 1928.

W tym kontekście szczególne znaczenie miały krakowskie wystawy z początku XX w., zwłaszcza *Wystawa drukarska w Krakowie z 1904/1905 r.*, zorganizowana przez Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana⁵. Wydarzenie to stanowiło istotny punkt zwrotny w rozwoju nowoczesnej sztuki książki w Polsce – zainicjowało przemianę jej statusu z przedmiotu użytkowego i nośnika treści literackich w autonomiczne dzieło sztuki. Jan Straus, w obszernym wydawnictwie poświęconym grafice książki⁶, podkreśla wagę tego wydarzenia, wskazując, że właśnie ono wprowadza w zasadnicze zagadnienia książki młodopolskiej i otwiera dyskusję nad jej artystycznym kształtem. Otóż właśnie to wydarzenie umożliwiło prezentację dorobku artystów i drukarzy dążących do pełnej integracji typografii, ilustracji, jak i koncepcji edytorskiej, zgodnie z secesyjną ideą jedności sztuk.

Istnieją również dowody na to, że krakowska wystawa drukarska ożywiła rynek drukarski i wydawniczy, inicjując szerszą współpracę pomiędzy środowiskami. Jak zauważa Edward Trojanowski, przedsięwzięcie to zespoliło twórców i warsztaty drukarskie, przyczyniając się do rozwoju rodzimej grafiki użytkowej oraz do profesjonalizacji projektowania książki⁷.

W tym właśnie środowisku sytuować należy twórczość Anny Gramatyki-Ostrowskiej (1882–1958) – jednej z pierwszych profesjonalnych polskich ilustratorek i projektantek książek, aktywnej na rynku wydawniczym głównie w latach 1905–1930. Jej działalność, obejmująca zarówno opracowanie ilustracji, jak i całościowych koncepcji graficznych, sytuuje ją w nurcie nowoczesnego myślenia o książce jako dziele sztuki.

Cele badawcze

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie dorobku Anny Gramatyki-Ostrowskiej w kontekście rozwoju polskiej grafiki wydawniczej początku XX w. Jej inicjatywy edytorskie należy rozpatrywać jako świadomą próbę

⁵ Por. A. Wójcik, *Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana*, Kraków 2022.

⁶ J. Straus, *Teraz okładka*, t. 2, Warszawa 2021, s. 203–204. Opracowanie Jana Strausa stanowi obszerne i wyczerpujące dzieło w zakresie historii i estetyki grafiki książkowej. Autorka pragnie w tym miejscu serdecznie podziękować Panu Janowi Strausowi za nieocenioną pomoc w zgłębianiu zagadnień dotyczących życia i twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej, za przekazanie obszernego materiału ikonograficznego i dokumentacyjnego związanego z jej pracami, a także za współpracę, życzliwość oraz krytyczne spojrzenie na próby opisanie podejmowanych badań. Wielogodzinne dyskusje i wspólne dociekania dotyczące życia i działalności artystki są kontynuowane i stanowią istotne wsparcie w procesie dokumentowania jej dorobku oraz organizowania wydarzeń mających na celu przywrócenie jej godnego miejsca w historii polskiej grafiki książkowej.

⁷ A. Wójcik, dz. cyt., s. 139.

ukształtowania nowego modelu książki autorskiej oraz zarysowania jej roli jako jednej z pierwszych profesjonalnych projektantek książek w Polsce. Autorka artykułu od kilku lat prowadzi badania nad ewolucją komunikatów wizualnych w kulturze przełomu wieków, ze szczególnym uwzględnieniem ilustracji prasowej, typografii oraz grafiki książkowej. W toku tych badań wyłaniają się pojedyncze, nieraz pomijane w dotychczasowych opracowaniach zagadnienia i postaci, które zasługują na pogłębioną analizę i krytyczną refleksję.

Właśnie taką interesującą postacią okazuje się Anna Gramatyka-Ostrowska – artystka związana z krakowskim i zakopiańskim środowiskiem artystycznym, współpracująca z wieloma wydawcami oraz autorami literatury dziecięcej, edukacyjnej i patriotycznej. Pomimo znaczącego dorobku i wyróżniającej się świadomości projektowej, jej twórczość wciąż pozostaje niewystarczająco zbadana, co otwiera przed autorką niniejszego tekstu istotne wyzwanie badawcze. Przyczyna tego stanu rzeczy nie jest jednoznaczna. Niewykluczone jednak, że w miarę postępu badań uda się ją uchwycić dzięki pogłębionej analizie biograficznej, kontekstualnej i formalnej.

Praca ma zatem charakter eksploracyjny i weryfikacyjny. Jej celem jest nie tylko próba udokumentowania rozproszonego dorobku Anny Gramatyki-Ostrowskiej, lecz także podkreślenie jej roli jako świadomej twórczyni wizualnych narracji książkowych, których projekty graficzne wpisywały się w szerszy kontekst przemian kultury wizualnej i edytorskiej początku XX w. Istnieją podstawy, by wysunąć hipotezę, że twórczość Gramatyki-Ostrowskiej odbiła się echem w środowisku artystycznym i wydawniczym, stając się punktem odniesienia dla kolejnych ilustratorów i projektantów. Zjawisko to, choć dotąd słabo udokumentowane, wymaga ponownej analizy oraz upowszechnienia.

Stan badań

Zarówno życie, jak i twórczość Anny Gramatyki-Ostrowskiej nie doczekały się dotąd opracowania monograficznego. Choć jej prace rzadko prezentowane są publicznie, odniesienia do nich pojawiają się na kartach licznych publikacji poświęconych sztuce Młodej Polski, historii książki oraz ilustracji. Jednym z pierwszych i bardziej obszernych źródeł, w których omówiono jej twórczość, jest opracowanie Józefa Kozłowskiego *Proletariacka Młoda Polska*⁸. Autor poświęca graficznym kompozycjom Anny Gramatyki osobny rozdział, zwracając uwagę na ich ideowy i formalny charakter. Warto przy tym podkreślić, że Gramatyka-Ostrowska jest

⁸ J. Kozłowski, *Proletariacka Młoda Polska*, Warszawa 1986.

jedyną kobietą w tym zestawieniu – obok dwunastu artystów, m.in. Jana Kozakiewicza, Stanisława Lentza, Teofila Terleckiego, Henryka Uziembły i Jana Bukowskiego.

Z tekstu Józefa Kozłowskiego można zaczerpnąć szereg istotnych informacji dotyczących twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej, pozwalających lepiej zrozumieć jej miejsce w historii polskiej grafiki użytkowej początku XX w. Autor podkreśla wysoką pozycję artystki w środowisku twórców związanych z Młodą Polską, co potwierdza relacja Jana Kleczyńskiego z Wystawy Polskiej Sztuki Stosowanej z 1908 r.⁹ Wymienienie jej nazwiska obok Jana Bukowskiego i Stanisława Wyspiańskiego dowodzi, że była postrzegana jako pełnoprawna uczestniczka ruchu odnowy sztuki książki i współtwórczyni nowoczesnego myślenia edytorskiego.

Kozłowski zwraca także uwagę na społeczne zaangażowanie artystki, które znajduje odzwierciedlenie w jej współpracy z wydawnictwem „Naprzód” w latach 1905–1907¹⁰. W tym okresie Gramatyka-Ostrowska tworzyła grafiki o tematyce rewolucyjnej i edukacyjnej, w tym serię alegorycznych pocztówek do pieśni „Gdy naród do boju” oraz ryciny i okładki do serii „Czytelnia Robotnicza”. W tych realizacjach wyraźnie zaznacza się połączenie treści ideowych z wartościami estetycznymi – artystka świadomie wykorzystywała język symboliczny, operując motywami światła, okna, wspólnej lektury czy pracy¹¹.

Styl Gramatyki-Ostrowskiej łączy cechy secesyjnej dekoracyjności z realistycznym przedstawieniem postaci, co pozwala zaliczyć ją do twórców poszukujących równowagi między sztuką a funkcją użytkową grafiki. Wyróżnia ją umiejętność integrowania ilustracji z układem typograficznym oraz dbałość o czytelność, można też założyć dosadność przekazu. Można przyjąć, że z perspektywy Kozłowskiego artystka należy do pierwszego pokolenia kobiet aktywnych w dziedzinie projektowania książki, które potrafiły połączyć warsztat artystyczny z ideowym przesłaniem tworząc nowy nurt kultury wizualnej.

Kolejno, analizując dostępne materiały źródłowe, warto przywołać tomy *Teraz okładka* autorstwa Jana Strausa¹². Twórczość Anny Gramatyki-Ostrowskiej została w nich odnotowana w kilku kontekstach, z których najistotniejszy dotyczy książki dziecięcej. W rozdziale II.11 zatytułowanym *Książki dla dzieci, czyli kobyłka u płota*¹³ autor omawia wybrane realizacje artystki, wskazując na ich oryginalność graficzną oraz znaczenie

⁹ Tamże, s. 167.

¹⁰ Tamże, s. 167.

¹¹ Tamże, s. 168.

¹² J. Straus, dz. cyt.

¹³ Tamże, t.1, s. 337.

dla rozwoju polskiej ilustracji początku XX w. Jan Straus podkreśla, że po roku 1900 pojawiła się w Polsce nowa generacja bogato ilustrowanych książek dla najmłodszych, w których obraz i tekst tworzyły spójną całość – i właśnie w tym nurcie Gramatyka-Ostrowska odegrała rolę pionierską.

Wśród jej najważniejszych realizacji Straus wymienia *Ptaki* – oryginalny abecadlnik, oparty na wizualnym skojarzeniu liter z przedstawieniami ptaków¹⁴. Artystka świadomie wykorzystała sposób postrzegania charakterystyczny dla dzieci, które „czytają oczami”¹⁵, tworząc dzieło o wyraźnym walorze edukacyjnym i estetycznym. Okładka, z kolorowym kogutem i kontrastującymi literami alfabetu, odznacza się dziecięcą ekspresją, jaskrawością barw i prostotą formy.

Drugim dziełem szczegółowo omówionym w tym rozdziale jest książka *O Janku Planetniku* autorstwa Bronisławy Ostrowskiej, wydana w 1908 r. nakładem Towarzystwa Sztuki Ludowej¹⁶. Autor określa ją jako jedno z najpiękniejszych polskich wydawnictw dla dzieci tamtego czasu. Okładka inspirowana jest ludową wycinanką, a wewnątrz książki zdobią nastrojowe ilustracje wykonane w technice chromolitografii, utrzymane w wyszukanej gamie barw. Warto odnotować, że Autor podkreśla, że prace te dowodzą nie tylko wysokiej kultury artystycznej, ale i świadomości technicznej autorki, łączącej wrażliwość malarską z pierwszorzędnym warsztatem graficznym.

Natomiast z książki Haliny Ostrowskiej-Grabskiej *Bric à brac 1848–1939*¹⁷ wyłania się cenny, osobisty portret Anny Gramatyki-Ostrowskiej, który dopełnia jej wizerunek znany z opracowań historyczno-artystycznych. Autorka wspomnień przedstawia ją jako kobietę wykształconą, inteligentną i niezależną, związaną ze środowiskiem młodopolskim. Gramatyka-Ostrowska jawi się jako artystka o silnej osobowości i wyrazistym stylu, porównywana do George Sand¹⁸ ze względu na swobodę obyczajową i emancypacyjny sposób bycia. Wspomnienia ukazują ją także jako osobę empatyczną i zaangażowaną w życie artystyczne Zakopanego, łączącą twórczość z postawą intelektualną i społeczną – cechą charakterystyczną dla nowoczesnych kobiet sztuki początku XX w.

Nawiązania i wzmianki dotyczące działalności artystycznej Anny Gramatyki-Ostrowskiej pojawiają się również w książce Janusza Sowińskiego *Sztuka typograficzna Młodej Polski*¹⁹, wydanej w ramach cennej serii *Książki o Książce*. Autor przywołuje nazwisko Gramatysłowny w kontekście

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, t. 1, s. 337.

¹⁶ Tamże, t.1, s. 338.

¹⁷ H. Ostrowska-Grabska, *Bric à brac 1848–1939*, Warszawa 1978.

¹⁸ Tamże, s. 365.

¹⁹ J. Sowiński, *Sztuka typograficzna Młodej Polski*, Wrocław 1982.

największego i najbardziej znaczącego wydarzenia związanego z rozwojem polskiej sztuki edytorskiej – Wystawy Drukarskiej otwartej w Krakowie w 1904 r.²⁰ Zwraca uwagę, że artystka była jedną z osób współtworzących wartościowy artystycznie katalog towarzyszący tej ekspozycji²¹.

W publikacji Sowińskiego odnajdujemy również reprodukcje winiet tytułowych zaprojektowanych przez Gramatykę-Ostrowską do *Poradnika Graficznego* oraz *Polskiego Poradnika Graficznego*²². Kolejna zamieszczona ilustracja przedstawia reklamę „ozdób swojskich” opublikowaną na łamach *Poradnika Graficznego*. Z treści wynika, że projekty te zostały wykonane według rysunków artystów malarzy, wśród których wymieniono m.in. Bukowskiego, Dąbrowę, Frycza, Gramatykównę, Procajłowicza i Uziembłę²³.

Podobna sytuacja ma miejsce w kontekście obecności Anny Gramatyki-Ostrowskiej jako artystki związanej z Towarzystwem Polska Sztuka Stosowana. W publikacji Agaty Wójcik²⁴ autorka przywołuje jej nazwisko w kontekście współpracy z krakowską drukarnią Władysława Teodorczyka oraz udziału w najważniejszych wydarzeniach promujących sztukę użytkową początku XX w.²⁵ Gramatyka-Ostrowska prezentowała swoje prace m.in. na Wystawie Drukarskiej w Krakowie na przełomie 1904/1905 oraz na wystawie Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie w 1908 r.²⁶ Te wzmianki potwierdzają jej aktywny udział w środowisku twórców kształtujących nowoczesny model książki i grafiki użytkowej w Polsce.

Sylwetkę Anny Gramatyki-Ostrowskiej, związanej z Kalwarią Zebrzydowską, przybliży publikacja *Kalwaryjskie ścieżki artystów malarzy z rodziny Gramatyka*²⁷, wydana przez Stowarzyszenie Niezależni Kalwaria. Artystce poświęcono w niej osobny rozdział obok Antoniego Gramatyki (ojca), Eugeniusza (syna brata Antoniego) oraz Jacka, syna Eugeniusza. Opracowanie to stanowi jak dotąd najobszerniejsze źródło informacji o życiu i twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej. Zawiera reprodukcje jej prac, a także skany dokumentów dotyczących m.in. małżeństw, wystaw oraz zapisów archiwalnych, co czyni je ważnym materiałem źródłowym dla dalszych badań nad artystką.

²⁰ Tamże, s. 62.

²¹ Tamże, s. 64.

²² Tamże, s. 76–77.

²³ Tamże, s. 96.

²⁴ A. Wójcik, dz. cyt.

²⁵ Tamże, s. 66.

²⁶ Tamże, s. 136, 161–162.

²⁷ *Kalwaryjskie ścieżki artystów malarzy z rodziny Gramatyka*, red. M. Rausz, Kalwaria Zebrzydowska 2024, s. 27–44.

Anna Gramatyka-Ostrowska aktywnie uczestniczyła w życiu artystycznym swojej epoki, o czym świadczą liczne wycinki prasowe oraz katalogi wystaw z początku XX w. Brak jednak całościowego opracowania dokumentującego jej działalność wystawienniczą, co stanowi istotną lukę badawczą i perspektywiczny kierunek dalszych studiów nad twórczością artystki. Dotychczas zidentyfikowano jedynie pojedyncze prezentacje jej dorobku, które ukazują skalę i różnorodność jej działań.

Szczególnie znaczącym wydarzeniem była międzynarodowa wystawa *Polska Secesni Knižni Grafika a Plakat*²⁸, zorganizowana w Pradze w 1979 r. pod kuratelą Teresy Pieniżek i O.A. Kukli. Udział Gramatyki-Ostrowskiej, będącej jedyną kobietą reprezentowaną w tym kontekście, potwierdza jej miejsce w kanonie polskiej grafiki książkowej oraz trwałą wartość jej dorobku w perspektywie historii sztuki użytkowej.

Do współczesnych prób przypomnienia postaci artystki należy wystawa *16 x Kobieta w Zakopanem*, zrealizowana w czerwcu 2025 r. w Miejskiej Galerii Sztuki im. Władysława Zamoyskiego w Zakopanem pod kuratelą Lidii Rosińskiej-Podleśny²⁹. Zaprezentowano na niej wybór ilustracji i rysunków Gramatyki-Ostrowskiej, pochodzących ze zbiorów Muzeum w Płocku oraz kolekcji prywatnych. Ekspozycja ta stanowiła ważny głos w procesie przywracania jej miejsca w historii polskiej sztuki graficznej i w lokalnej pamięci kulturowej Podhala.

Wśród nowszych inicjatyw popularyzujących dorobek Anny Gramatyki-Ostrowskiej warto odnotować wykład zorganizowany 23 lutego 2023 r. przez Towarzystwo Bibliofilów w Warszawie we współpracy z Warszawską Galerią Ekslibrisu³⁰. Prelegent, Jan Starus, zaprezentował twórczość artystki w kontekście narodzin nowoczesnej grafiki książkowej, określając ją mianem „pierwszej polskiej graficzki”. W swoim wystąpieniu wskazał na znaczenie jej współpracy z krakowskimi drukarniami oraz wyraźne związki z ruchem odnowy sztuki edytorskiej początku XX w.

Konsekwencją wykładu było podjęcie przez prelegenta decyzji o opracowaniu szczegółowego kalendarium życia i twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej. Jan Starus, będący kolekcjonerem jej prac, prowadzi obecnie badania mające na celu stworzenie możliwie pełnego zestawienia faktów biograficznych i dorobku artystycznego. Zgodnie z zapowiedzią,

²⁸ Katalog wystawy: *Polska secesni knižni grafika a plakat*, Praga 1979.

²⁹ Katalog wystawy: *16 x Kobieta w Zakopanem*, 3.06–30.08.2025 r., Miejska Galeria Sztuki im. Wł. Zamoyskiego w Zakopanem. Autorka składa podziękowanie Pani Lidii Rosińskiej-Podleśny za udzielenie licznych, cennych wskazówek oraz za pomoc w identyfikacji miejsc przechowywania i ekspozycji prac Anny Gramatyki-Ostrowskiej.

³⁰ Zob. *Warszawska Galeria Ekslibrisu zaprasza*, Wydawca.com, 17.02.2023, <https://wydawca.com.pl/2023/02/17/warszawska-galeria-ekslibrisu-zaprasza-3/> – 14.11.2025.

efektem tych prac będzie publikacja kalendarium na stronie Towarzystwa Bibliofilów w Warszawie, planowana na koniec 2025 r.

Wszelkie przedsięwzięcia mające na celu dokumentację i naukowe opracowanie dorobku Anny Gramatyki-Ostrowskiej należy uznać za niezbędne z punktu widzenia badań nad historią polskiej grafiki i sztuki książki. Uzupełnienie rozproszonej wiedzy źródłowej oraz weryfikacja zachowanego materiału wizualnego stanowią warunek dalszych analiz nad miejscem artystki w strukturze środowiska twórczego przełomu XIX i XX w.

Autorka niniejszego opracowania pozostaje aktywnie zaangażowana w działania badawcze, prowadząc równoległe prace nad projektem kuratorskim, którego celem jest kompleksowa prezentacja zachowanego dorobku Gramatyki-Ostrowskiej. W związku z tym deklaruje otwartość na współpracę z instytucjami, kolekcjonerami oraz osobami prywatnymi dysponującymi pracami, dokumentami lub innymi materiałami mogącymi przyczynić się do pełniejszego rozpoznania jej twórczości i biografii.

Ujęcie badawcze i zakres analizy

Niniejsze opracowanie ma charakter studium historyczno-dokumentacyjnego, opartego na analizie źródeł archiwalnych, ikonograficznych i bibliograficznych. Jego celem jest możliwie szerokie ujęcie twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej w kontekście przemian kultury wizualnej, edytorstwa i grafiki użytkowej początku XX w.

Punktem wyjścia stały się badania historyczno-biograficzne, obejmujące rekonstrukcję etapów życia artystki, ustalenie miejsc jej aktywności zawodowej i edukacyjnej oraz próbę osadzenia jej dorobku w szerszym kontekście środowiskowym. W tym ujęciu szczególnie interesujący jest obszar zależności między środowiskiem artystycznym Krakowa i Zakopanego a drukarniami oraz wydawnictwami, z którymi artystka współpracowała. Można tu podejmować próby klasyfikacji środowiskowej, pozwalającej uchwycić charakter relacji między artystami, wydawcami i instytucjami współtworzącymi ówczesny obieg kultury wizualnej.

Inicjatywy oraz wybitna aktywność Anny Gramatyki-Ostrowskiej w zakresie projektowania książek stanowią dominujący obszar jej twórczości. Ponieważ artystka była twórczynią wszechstronną – malarką, ilustratorką, projektantką i graficzką – w niniejszym opracowaniu skoncentrowano się świadomie na jej działalności edytorskiej, z pełną świadomością pomijając inne aspekty jej dorobku artystycznego. Wobec tego przeprowadzono podstawową analizę (polegającą na identyfikacji technik graficznych oraz pomiarów) zachowanych publikacji Gramatyki-Ostrowskiej.

Uzupełnieniem tych działań była kwerenda biblioteczna i archiwalna prowadzona w instytucjach krajowych oraz w zbiorach prywatnych, a także rozmowy z kolekcjonerami i regionalistami³¹. Pozyskane w ten sposób informacje umożliwiły weryfikację i rozszerzenie dotychczasowej wiedzy o jej dorobku.

Zebrany materiał ma charakter otwarty i stanowi etap wstępny szerszych badań, których kontynuacja zmierza do systematyzacji oraz naukowego opracowania spuścizny artystki. Celem jest zarówno rekonstrukcja zapomnianego dziedzictwa, jak i przywrócenie Annie Gramatyce-Ostrowskiej należnego miejsca w historii polskiej grafiki książkowej.

Anna Gramatyka-Ostrowska – sylwetka artystyczna

Anna Gramatyka-Ostrowska urodziła się 2 stycznia 1882 r. w Krakowie, w rodzinie o silnych aspiracjach artystycznych i patriotycznych. Jej ojcem był Antoni Gramatyka (1841–1922) – znany malarz związany z krakowskim środowiskiem artystycznym, uczeń i współpracownik Jana Matejki³². Prawdopodobnie miało to istotny wpływ na rozwój talentu i zainteresowań młodej artystki. Rozpoczęła edukację artystyczną w Szkole Sztuk Pięknych dla Kobiet Toli Certowicz w Krakowie. Studiowała także w École des Beaux-Arts w Paryżu, w pracowni Jeana Paula Laurensa³³. Po powrocie do kraju, od 1904 r. mieszkała w Krakowie przy ul. Kochanowskiego 6³⁴. Była aktywna na polu wystawienniczym. W latach 1912–1913, 1916–1917 wykładała naukę rysunków początkowych, a w latach 1917–1919 oraz 1921–1924 uczyła rysunku na Wyższych Kursach dla Kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie³⁵.

Specjalizowała się w malarstwie olejnym i akwareli. Tworzyła realistyczne portrety i pejzaże. Jedną z jej najbardziej znanych prac malarskich jest kompozycja *Marzenie dziecka* (il. 1), wielokrotnie prezentowana na wystawach w Krakowie (1906, 1909, 1917) oraz w Warszawie (1905). Wiele projektów, zwłaszcza tych inspirowanych motywami ludowymi, powstało we współpracy z Towarzystwem Polska Sztuka Stosowana.

³¹ Wielu cennych informacji dotyczących życiorysu i dorobku Anny Gramatyki-Ostrowskiej udzielili: Jan Straus, Marek Średniawa, dr hab. prof. UKEN Agnieszka Chłosta-Sikorska, Lana Dadu.

³² *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 2, Wrocław 1975, s. 455–456.

³³ Tamże, s. 457.

³⁴ Informacja na podstawie audycji radiowej: K. Pelc, *Kraków Lany Dadu odc. 4*, Radio Kraków, 2024.06.05 [on-line:] <https://www.radiokrakow.pl/audycje/krakow-lany-dadu-odc-4> – 14.11.2025.

³⁵ J. Kras, *Wyższe Kursy dla Kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924*, Kraków 1972, s. 124.

Ilustracja 1. Reprodukacja z prasy obrazu olejnego *Marzenie dziecka*

Źródło: „Tygodnik Ilustrowany” 1908, nr 10, s. 203.

W zakresie grafiki posługiwała się technikami linorytu i drzeworytu. Choć jej warsztat malarski był na bardzo wysokim poziomie, to właśnie w grafice najpełniej ujawniały się jej wybitne zdolności. Charakterystyczna dla jej stylu była ostra, konturowa kreska, tendencja do uproszczeń formalnych oraz pewna oschłość – cechy te silnie determinowały jej język artystyczny³⁶.

Przestrzenie pracy artystycznej

Kraków pozostał głównym ośrodkiem działalności artystycznej Anny Gramatyki-Ostrowskiej – zarówno jako miejsce edukacji, jak i przestrzeń społeczno-kulturowa, w której kształtowała się jej tożsamość artystki-graficzki. Mimo okresowych wyjazdów, to właśnie w Krakowie znajdowały się instytucje, wydawnictwa i środowiska intelektualne, z którymi utrzymywała regularny kontakt – świadectwem może być tu wykaz autorów tekstów, dla których opracowywała ilustracje³⁷.

W Zakopanem zamieszkała po 1925 r., choć już wcześniej w jej twórczości widoczne były elementy stylu narodowego oraz motywy zaczerpnięte z kultury ludowej, szczególnie podhalańskiej. Przejawiały się one w ornamentyce książek, detalach ilustracji i winietach prasowych.

³⁶ *Słownik artystów...*, s. 457.

³⁷ Tamże.

Źródła wskazują również na jej kontakty z zakopiańską bohemą – w tym z literatami i grafikami³⁸.

Antoni Waśkowski (1885–1966) poeta, dramatopisarz i malarz – na łamach czasopisma „Maski”³⁹ wprowadza do twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej słowami: „duchem tchnącym ciepło i światło życia [...] był impresjonizm”, lecz zauważa, że „dziś, gdy wieżowy, też dekoracyjność i stylizowanie tychże samych ozdób czy konieczny kwitnący zaczyna się tam właśnie, kiedy kończy się natura”, pojawia się nowa jakość ekspresji.

Zestawiając styl Gramatyki-Ostrowskiej z duchem impresjonizmu i melancholijną ornamentalnością, Waśkowski podkreśla, że artystka wnosi do pejzażu polskiej grafiki „dziwną jego chimere i kaprys”, stając się osobowością przekraczającą modę i schemat. Jej prace cechuje „swoboda i maestria” w traktowaniu motywów ludowych, które – dalekie od infantylizmu – podlegają twórczemu przekształceniu.

Waśkowski zwraca również uwagę na znaczenie koloru i środków technicznych: „Barwa czarna i karmin zharmonizowane na pożółkłym tle – oto ulubione środki techniczne p. Ostrowskiej”. Istotne jest jednak to, że analiza formalna przenika się tu z refleksją nad emocjonalnym i symbolicznym oddziaływaniem ilustracji. „Smutek i melancholia wieją od rysunków starych baśni...” – notuje autor, akcentując nie tylko wizualną, lecz także psychologiczną głębię dzieł.

Z tekstu wyłania się portret artystki jako postaci wyjątkowej – światowej środków wyrazu, a zarazem „niebezpiecznie bardzo” rozkochanej w dekoracyjności i teatralnej baśniowości. Autor recenzji podkreśla też jej umiejętność budowania nastroju – zarówno poprzez ornamentykę, jak i skojarzenia, które „czarują i hipnotyzują im serca, jak miłość i śmierć”.

Tekst ten stanowi tym samym świadectwo znaczenia Gramatyki-Ostrowskiej jako jednej z najbardziej oryginalnych przedstawicielek grafiki i ilustracji dwudziestolecia. Jej twórczość wpisuje się w nurt sztuki dekoracyjnej – gęstej od symboliki i nasyconej emocjonalnie.

Charakterystyka dorobku w zakresie projektowania książki Anny Gramatyki-Ostrowskiej

Na podstawie zebranych danych zestawiono próbę analizy dorobku ilustratorskiego Anny Gramatyki-Ostrowskiej pod kątem liczby opracowanych książek, współpracy z autorami i aktywności wydawniczej w poszczególnych latach.

³⁸ *Listy do Antoniego Ambrożewicza 1928–1929*, oprac. S. Okołowicz [w:] S.I. Witkiewicz, *Listy*, t. 1, Warszawa 2013, s. 421–435.

³⁹ A. Waśkowski, *Grafika A.G. Ostrowskiej, „Maski”* (Kraków) 1919, r. II, z. 5, s. 79.

W poniższym zestawieniu znajdują się 23 pozycje książkowe, w których Gramatyka-Ostrowska pełniła rolę ilustratorki. Są to publikacje wydane w latach 1905–1932, przy czym zdecydowana większość przypada na okres między 1920 a 1930 rokiem.

Tabela nr 1. Wykaz książek opracowanych graficznie przez Annę Gramatykę-Ostrowską

Tytuł	Autor	Wydawnictwo	Rok wydania	Liczba ilustracji
<i>ABC ptaki</i>	Anna Gramatyka-Ostrowska	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa	1928	24
<i>Bajeczki Zosienki</i>	Ewa Ostrołęg	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa	1922	20
<i>Biały wąż i inne baśnie</i>	Jakób i Wilhelm Grimmowie	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa	1928	5
<i>Był sobie dziad i baba</i>	Józef Ignacy Kraszewski	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa	1920	6
<i>Dylu, dylu na badyłu</i>	Maria Dynowska	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	dr. 1928	36
<i>Jak to było w Krakowie</i>	Zofia Rogoszówna	Koło Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej, Kraków	1919	2
<i>Klitus bajduś: gadki, piosenki, zabawy dziecięce</i>	Zofia Rogoszówna	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	1925	29
<i>Koszalki opalki: gadki, piosenki i zabawy dziecięce</i>	Zofia Rogoszówna	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	1928	31
<i>Koszalki opalki</i>	Anna Gramatyka-Ostrowska	Księgarnia J. Czerneckiego, Kraków	1924	32
<i>Kwitnące ciernie</i>	Edward Milewski	Nakł. „Naprzód”, Kraków	1906	80
<i>Mała ogrodniczka</i>	Maria Dynowska	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	1929	20
<i>Naturgeheimnis</i>	Wilhelm Bölsche	Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena, Leipzig	1905	10
<i>Nowe baśni z tysiącletniej nocy dla dzieci i młodzieży</i>	Seweryn Przybylski	Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, Lwów	1931	8
<i>O Janku planetniku</i>	Bronisława Ostrowska	Zarząd Główny Towarzystwa Szkoły Ludowej, Kraków	[ca 1930]	27
<i>O boginie i liljach wodnych oraz inne bajki</i>	Maria Dynowska	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	1924	12

Tytuł	Autor	Wydawnictwo	Rok wydania	Liczba ilustracji
<i>Paltocik</i>	Gustaw Daniłowski	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa, Kraków	1920	3
<i>Pierścień króla Salomona</i>	Zofia Rogoszówna (oryg.)	Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, Lwów	1932	4
<i>Smyk i Urwis: dziwne przygody wesołej czwórki</i>	Anna Gramatyka-Ostrowska	Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, Lwów	1932 [i.e. 1931]	25
<i>Tajemnica słońca</i>	Piotr Bajbuza	Księgarnia J. Czerneckiego, Kraków	[non post 1928]	15
<i>W betlejemskiej szopce: legendy</i>	Maria Dynowska	Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa	[1927]	4
<i>Wesoły ludek: 12 opowiadań dla małych dzieci</i>	Zofia Rogoszówna	Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, Lwów	[1926]	12
<i>Wypisy polskie na VII klasę gimnazjalną</i>	Antoni Mazanowski	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa, Kraków	1923	18
<i>Wędrownka imć pana majstra Dratewki na Księżyc</i>	Maria Dynowska	Księgarnia J. Czerneckiego, Warszawa, Kraków	[ca 1933]	18

Na podstawie danych z tabeli ustalono, że łączna liczba zidentyfikowanych ilustracji wykonanych przez Annę Gramatykę-Ostrowską wynosi 367. Najliczniejsze zbiory ilustracji zawierają następujące publikacje: *Kwitnące ciernie*⁴⁰ (il. 2) (80 ilustracji), *Koszalki opalki*⁴¹ (32), *Koszalki opalki: gadki, piosenki i zabawy dziecięce*⁴² (31), *Klituś bajduś*⁴³ (29), *O Janku Planetniku*⁴⁴ (27) (il. 3) oraz *Smyk i Urwis*⁴⁵ (25).

W zakresie współpracy autorka najczęściej ilustrowała teksty Marii Dynowskiej (5 publikacji) oraz Zofii Rogoszówny (również 5 publikacji). Pozostałe nazwiska odnotowano w zestawieniu wyłącznie jednorazowo. Wśród nich znajdują się: Ewa Ostrołęg, Jakób i Wilhelm Grimm, Wilhelm Bölsche, Gustaw Daniłowski, Edward Milewski, Antoni Mazanowski, Bronisława Ostrowska, Clemens Brentano, Piotr Bajbuza.

⁴⁰ E. Milewski, *Kwitnące ciernie*, Kraków 1906.

⁴¹ A. Gramatyka-Ostrowska, *Koszalki opalki*, Kraków 1924.

⁴² Z. Rogoszówna, *Koszalki opalki: gadki, piosenki i zabawy dziecięce*, Warszawa 1928.

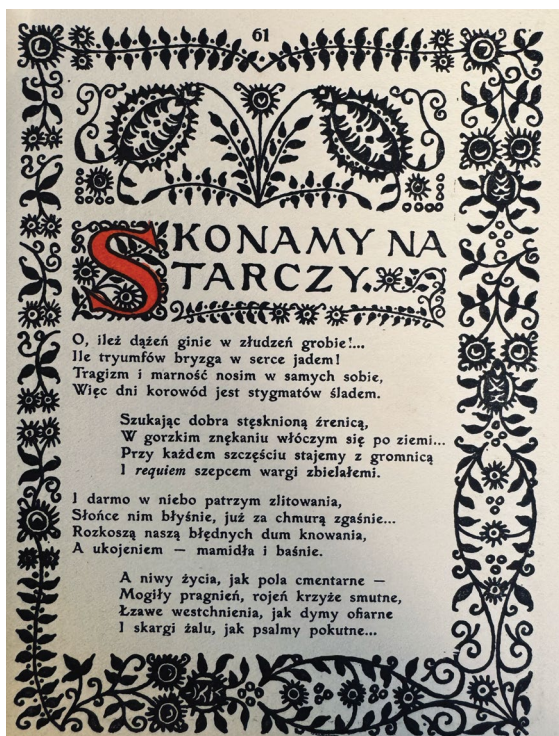
⁴³ Taż, *Klituś bajduś: gadki, piosenki, zabawy dziecięce*, Warszawa 1925.

⁴⁴ B. Ostrowska, *O Janku Planetniku*, Kraków [ca 1930].

⁴⁵ A. Gramatyka-Ostrowska, *Smyk i Urwis. Dziwne przygody wesołej czwórki*, Lwów 1932.

Najczęściej współpracującym wydawcą była Księgarnia J. Czernckiego (9 tytułów), oraz Wydawnictwo M. Arcta (6 tytułów), Pojawia się też Koło Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej, z Krakowa, Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich z Lwowa.

Wśród wydawców znalazł się również zagraniczny podmiot – Eugen Diederichs Verlag z Jeny. Z jego inicjatywy ukazało się niemieckie wydanie *Chłopów* Władysława Reymonta w przekładzie Jeana Paula d'Ardeschah. Autorką okładki była Anna Gramatyka-Ostrowska, która wykorzystała motywy inspirowane łowickimi wycinankami, stylizując je w duchu secesyjnym, charakterystycznym dla estetyki początku XX w.

Ilustracja 2. Kompozycja strony z *Kwitnących cierni* Edwarda Milewskiego, Kraków 1906

Zakres tematyczny publikacji obejmuje głównie literaturę dziecięcą, edukacyjną i moralizatorską – dominują baśnie, opowiadki, książki z tekstami patriotycznymi oraz zbiory wierszy.

Podsumowując, zestawienie wskazuje na dużą aktywność Anny Gramatyki-Ostrowskiej w latach 20. XX w., jej silne związki z konkretnymi

autorami i oficynami wydawniczymi oraz ukierunkowanie twórczości na książkę dziecięcą i dydaktyczną. Materiał ten może stanowić punkt wyjścia do dalszej, bardziej pogłębionej analizy formalnej oraz kontekstualnej. Autorka ma również świadomość, że prawdopodobnie nie wszystkie dzieła udało się odnaleźć do tego momentu.

Ilustracja 3. Ilustracja z książki *O Janku Planetniku*, Bronisławy Ostrowskiej, Kraków [ca 1930]

Anna Gramatyka-Ostrowska – edytorka i recenzentka

Tekst autorstwa Anny Gramatyki-Ostrowskiej, będący relacją z międzynarodowej wystawy książki w Lipsku w 1927 r.⁴⁶ i ponownie po wojnie, stanowi niezwykle cenny dokument historyczny i zarazem komentarz ekspercki z punktu widzenia graficzki i ilustratorki. Jego ton łączy obserwację z krytyczną analizą oraz szczerym zaangażowaniem w ideę projektowania książek jako formy artystycznej.

⁴⁶ Taż, *Z wystawy książki w Lipsku*, „Rzeczy Piękne” 1927, nr 7–8, r. VI, s. 121–124.

Autorka podejmuje refleksję nad estetyką i jakością wydawniczą, analizując przedstawione eksponaty pod kątem układu typograficznego, użytych materiałów, oprawy graficznej oraz poziomu artystycznego ilustracji. Docenia starania niemieckich wydawców, którzy oferują tanie, ale estetyczne książki, wskazując na to jako ważny kierunek w popularyzacji pięknej książki. Jednocześnie podkreśla obecność artystycznej refleksji w wydawnictwach zachodnioeuropejskich, zwracając szczególną uwagę na Francję i Anglię. Szczególnie cennym fragmentem jest zauważenie, że „eksponaty były zbyt stłoczone i odczuwać się dawała przysłowiowa już chyba «oszczędność» naszego Departamentu Kultury i sztuki”.

Gramatyka-Ostrowska krytycznie odnosi się do braku indywidualizmu w ekspozycjach między innymi dotyczy to sytuacji polskich grafików i wydawców, wskazując na ich ograniczone możliwości produkcyjne. Jej refleksja: „Reprezentują nas graficy i wydawcy, którzy przysyłali na wystawę swoje najlepsze rzeczy. Jaki procent stanowią te wydawnictwa na naszym rynku księgarskim?”

Tekst jest rzadkim przykładem kobiecej perspektywy w profesjonalnym dyskursie o projektowaniu książki w początkach XX w. Pokazuje świadomość związku z tradycją, znajomość europejskich wzorców oraz próbę zdefiniowania miejsca Polski na tle międzynarodowym. Może być cytowany jako świadectwo wczesnej refleksji teoretyczno-projektowej:

Niemcy starają się dawać czytelnikom książki tanie, ale dążą równocześnie, żeby ta taniość nie zabijała piękna, żeby książka wywoływała estetyczne wrażenie, zachęcała ładną formą.

oraz:

Całość wystawy można scharakteryzować brakiem indywidualizmu *narodowego*. Cała wystawa to jedna *szkoła graficzna*.

Jako źródło historyczne i krytyczne łączy obserwację rynku wydawniczego z poczuciem odpowiedzialności zawodowej ilustratorki i projektantki. Współcześnie może być inspiracją do refleksji nad standardami estetycznymi, produkcyjnymi i instytucjonalnym wsparciem dla kultury książki.

W relacji Anny Gramatyki-Ostrowskiej z lipskiej wystawy książki w 1927 r. ujawnia się również nie tylko jej głęboka znajomość zagadnień projektowania graficznego, lecz także orientacja w międzynarodowym środowisku artystów i edytorów. Autorka relacji, nie tylko jako uczestniczka, lecz przede wszystkim jako uważna obserwatorka, wymienia szereg nazwisk kluczowych dla rozwoju ilustracji i typografii, umieszczając je w szerszym kontekście stylistycznym i ideowym. Wspomniani przez nią twórcy należeli do najważniejszych reprezentantów modernistycznych

poszukiwań w obrębie książki artystycznej, drzeworytu i ilustracji edytorskiej.

Wśród przywołanych postaci znajdują się znakomici twórcy, tacy jak: Emil Orlik, Joseph Vincenz Cissarz, Ernst Diez czy Joseph Sattler lokują się na pograniczu secesji, ekspresjonizmu i nowych trendów ilustracyjnych rozwijanych w Niemczech i Austrii. Szczególną uwagę Gramatyka-Ostrowska poświęca także francuskiemu środowisku grafików, akcentując charakterystyczną dla niego lekkość oraz różnorodność stylistyczną.

Gramatyka-Ostrowska operuje językiem rzeczowym, ale nacechowanym emocjonalnie, z wyraźnym uznaniem dla tych rozwiązań edytorskich, które łączą artyzm z funkcjonalnością, indywidualny styl z kompozycyjnym łańcem. Wyczuwalny jest profesjonalizm i duże rozeznanie w tematyce typografii.

Tekst ten stanowi nie tylko cenne świadectwo epoki, lecz także dokument refleksji teoretycznej na temat projektowania książki ilustrowanej. Gramatyka-Ostrowska okazuje się nie tylko ilustratorką, ale również znawczynią międzynarodowej sceny artystycznej oraz komentatorką przemian, które kształtowały książkę jako dzieło sztuki użytkowej. Wartość jej wypowiedzi ma charakter nie tylko historyczny, ale również metodyczny: jej sposób oceny, język opisu i hierarchizacja wartości (estetyka, kompozycja, zgodność treści i formy) wpisują się w ramy współczesnych rozważań o grafice książkowej jako dyscyplinie projektowej o głębokim potencjale kulturotwórczym.

Perspektywa dalszych badań

Przeprowadzone dotychczas badania mają charakter otwarty i stanowią punkt wyjścia do dalszych analiz. Ze względu na rozproszony charakter materiału źródłowego oraz brak pełnej dokumentacji twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej, proces ten nie jest zadaniem łatwym i z pewnością będzie kontynuowany w kolejnych latach. Autorka nie traktuje więc niniejszego opracowania jako zamknięcia tematu – przeciwnie, uzyskane wyniki stanowią impuls i motywację do dalszego pogłębiania badań. Wraz z nimi rodzi się szereg nowych pytań badawczych, na które odpowiedzi będą poszukiwane w przyszłych etapach pracy.

1. Na tle jakich przemian kulturowych, artystycznych, edytorskich i społecznych rozwijała się twórczość Anny Gramatyki-Ostrowskiej?
2. W jaki sposób środowisko domowe i rodzinne ukształtowało jej wrażliwość estetyczną, wybory edukacyjne i ścieżkę zawodową?
3. Jaki jest zweryfikowany dorobek artystyczny Gramatyki-Ostrowskiej – ile prac udało się zidentyfikować, jakiego są rodzaju oraz jakie cechy formalne i stylistyczne je wyróżniają?

4. Jaka była rola współpracowników, autorów i wydawców (instytucjonalnych i niezależnych) dla skali, jakości i charakteru jej realizacji?
5. Jakie strategie wizualne stosowała w projektowaniu książek i na ile świadomie integrowała obraz z typografią oraz układem graficznym?
6. Jakie były główne źródła inspiracji twórczych: konkretne wzorce artystyczne, idee pedagogiczne, kręgi towarzyskie czy wydarzenia osobiste?
7. Jakie cele – edukacyjne, wychowawcze, patriotyczne, estetyczne – realizowała poprzez publikacje, zwłaszcza kierowane do dzieci i młodzieży?
8. W jakim stopniu jej praktyka projektowa miała charakter autorski, a w jakim podlegała oczekiwaniom rynku i normom epoki?
9. Z czego wynika marginalizacja jej dorobku w historii grafiki książkowej i jakie mechanizmy wykluczenia można tu zidentyfikować?

Pytania te mają charakter eksploracyjno-weryfikacyjny i stanowią ramę metodologiczną dla dalszych analiz. Uzyskanie rzetelnych i kompletnych odpowiedzi na nie może w przyszłości stanowić punkt wyjścia do opracowań o charakterze monograficznym, pogłębiających wiedzę o twórczości Anny Gramatyki-Ostrowskiej oraz jej miejscu w historii polskiej grafiki książkowej.

Podsumowanie

Analiza edytorskich inicjatyw Anny Gramatyki-Ostrowskiej pozwala dostrzec jej istotny wkład w rozwój nowoczesnej grafiki wydawniczej w Polsce pierwszych dekad XX w. Artystka, aktywna w środowisku krakowskim i zakopiańskim, łączyła kompetencje ilustratorki, projektantki książek i współpracowniczkę drukarni, co czyni ją jedną z prekursorów zintegrowanego myślenia o książce jako dziele artystycznym.

Zrekonstruowany dorobek Gramatyki-Ostrowskiej obejmuje co najmniej 23 publikacji, z czego największą aktywność odnotowano w latach 20. XX w., szczególnie w roku 1928. Artystka najczęściej współpracowała z Marią Dynowską i Zofią RogoszoŃną, ilustrując przede wszystkim teksty o charakterze wychowawczym, moralizatorskim i baśniowym. Jej prace ukazywały się w wydawnictwach o silnej pozycji na rynku edytorskim, takich jak Wydawnictwo M. Arcta czy Księgarnia J. Czerneckiego, co potwierdza ich szeroką dystrybucję i uznanie wśród wydawców.

W kontekście rozwoju grafiki wydawniczej Gramatyka-Ostrowska jawi się jako twórczyni łącząca różne wymiary sztuki – od ilustracji i ornamentyki po projekt typograficzny i rozwiązania kompozycyjne. Jej działalność stanowi cenne ogniwo w historii polskiego edytorstwa artystycznego,

ukazując, jak w obrębie jednej praktyki twórczej mogły współistnieć kompetencje malarskie, graficzne i edytorskie.

Dorobek artystki, dotąd rozproszony i nie w pełni opracowany, zasługuje na dalsze badania i systematyzację. W świetle zebranych materiałów można uznać, że Gramatyka-Ostrowska nie tylko współtworzyła nowoczesną formę polskiej książki, lecz także współkształtowała środowisko artystyczne, w którym projektowanie graficzne zaczęło być traktowane jako pełnoprawna dziedzina sztuki użytkowej.

Prace Gramatyki-Ostrowskiej charakteryzuje nie tylko wyjątkowa biegłość techniczna, ale również niezwykle, bardzo nowoczesne wycucie kompozycji i narracyjności obrazu. Ilustracje ukazują sceny rodzajowe, postaci i elementy przyrody z dużą dozą subtelności, ale i trafności. Kompozycje wywołujące poczucie pewnego nastroju, wpływają na emocjonalny odbiór treści przez czytelnika. Warto zaznaczyć, że jej twórczość spotkała się z odzewem – była rozpoznawalna i przywoływana, a styl stawał się punktem odniesienia dla innych ilustratorek i ilustratorów.

W świetle przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że Anna Gramatyka-Ostrowska odgrywała istotną rolę w kształtowaniu estetyki książki dziecięcej w Polsce międzywojennej⁴⁷. Jej dorobek – zarówno pod względem liczby, jak i jakości opracowań graficznych – zasługuje na ponowne włączenie do głównego nurtu historii ilustracji książkowej.

Ilustracja 4. Ilustracja z *Był sobie dziad i baba* Józefa Ignacego Kraszewskiego, Warszawa 1920

⁴⁷ J. Straus, dz. cyt., t. 1, Warszawa 2021, s. 337.

Bibliografia

- Gramatyka-Ostrowska A., *Koszalki opalki*, Kraków 1924.
- Gramatyka-Ostrowska A., *Smyk i Urwis. Dziwne przygody wesołej czwórki*, Lwów 1932.
- Gramatyka-Ostrowska A., *Z wystawy książki w Lipsku*, „Rzeczy Piękne” 1927, nr 7–8, r. VI, s. 121–124.
- Homolacs K., *Kilka uwag ogólnych o książce*, Kraków 1925.
- Kozłowski J., *Proletariacka Młoda Polska*, Warszawa 1986.
- Lam S., *Książka wytworna. Rzecz o estetyce druku*, Warszawa 1922.
- Lenart B., *Piękna książka jako zespół czynników materialnych, papieru, czcionek, ilustracji światłokowych, druku i oprawy*, Wilno 1928.
- Munch A.V., *The Gesamtkunstwerk in Design and Architecture: From Bayreuth to Bauhaus*, Aarhus University Press, 2021.
- Ostrowska-Grabska H., *Bric à brac 1848–1939*, Warszawa 1978.
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 2, Wrocław 1975, s. 455–456.
- Sowiński J., *Sztuka typograficzna Młodej Polski*, Wrocław 1982.
- Straus J., *Teraz okładka*, t. 1–2, Warszawa 2021.
- Waśkowski A., *Grafika A.G. Ostrowskiej, „Maski”* (Kraków) 1919, r. II, z. 5, s. 79.
- Witkiewicz S.I., *Listy*, t. 1, Warszawa 2013.
- Wójcik A., *Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana*, Kraków 2022.

Streszczenie

Artykuł podejmuje próbę przywrócenia pamięci o zapomnianej ilustratorce i projektantce książek Annie Gramatyce-Ostrowskiej (1882–1958), jednej z pierwszych kobiet aktywnie działających na polu grafiki wydawniczej w Polsce. Zarysowano w nim uwarunkowania rynku książki i ilustracji na przełomie XIX i XX w. oraz przedstawiono ścieżkę edukacyjną i zawodową artystki, osadzając jej twórczość w szerszym kontekście przemian społecznych i artystycznych.

Omówiono także kluczowe miejsca aktywności Gramatyki-Ostrowskiej, jej współpracę z autorkami literatury dziecięcej (m.in. Marią Dynowską i Zofią Rogoszewską) oraz relacje z ważnymi wydawnictwami epoki. Szczególną uwagę poświęcono analizie jej dorobku ilustratorskiego – zestawiono 23 zilustrowane książki, wskazując na preferowane techniki graficzne oraz skalę i charakter praktyki artystycznej artystki.

Słowa kluczowe: projektowanie książki, Anna Gramatyka-Ostrowska, grafika książkowa

Editorial initiatives of Anna Gramatyka-Ostrowska (1882–1958):
The evolution of book and print graphics in Poland

Abstract

This article seeks to restore the memory of the forgotten illustrator and book designer Anna Gramatyka-Ostrowska (1882–1958), one of the first women to be actively engaged in the field of publishing graphics in Poland. It outlines the conditions of the book and illustration market at the turn of the 19th and 20th centuries and presents the artist's educational and professional background, situating her work within a broader context of social and artistic transformation.

The article also discusses the key locations of Ostrowska's professional activity, her collaborations with authors of children's literature (including Maria Dynowska and Zofia Rogoszówna), and her relationships with leading publishing houses of the time. Particular attention is given to an analysis of her illustrative output – more than 23 books she illustrated are examined, with emphasis on her preferred graphic techniques as well as the scale and character of her artistic practice.

Keywords: book design, Anna Gramatyka-Ostrowska, graphic design